

Komorjai László

Projekt-záró beszámoló

A nyelv fenomenológiájának új megközelítése c. (K 129126 ) pályázatról

A projekt fő célkitűzése egyrészt egy a nyelv fenomenológiájával kapcsolatos monográfia megírása, másrészt az ehhez kapcsolódó, részben nemzetközi kutatómunka elvégzése, illetve a nemzetközi kapcsolataim felélénkítése és felelevenítése volt.

1) A pályázatban vállalt művet eredetileg a korábban megírt monográfiám folytatásának szántam. E korábban írt könyvben a tapasztalat egy fenomenológiai elméletét dolgoztam ki, melynek középpontjában a tapasztalati genesis fogalma állt. Ennek konklúziójaként jutottam arra a következtetésre, hogy a keletkezés fenomenológiai elmélete nem nélkülözheti a nyelv egy megfelelő fenomenológiai koncepcióját, s a jelen pályázatban ezt az elképzelést igyekeztem kidolgozni.

A kutatás első évének végére azonban világossá vált számomra, hogy tapasztalat és nyelv nem kapcsolható olyan közvetlen módon össze egymással, ahogyan azt korábban gondoltam: bizonyos értelemben a „gondolkodás” egy speciális formája közvetít közöttük. Így első lépésben ki kellett dolgoznom a „gondolkodás” egy elméletét. Ez alapvető szinten alakította át az általam eredetileg tervezett monográfiát, s e tény részletesebb magyarázatot igényel.

A projekt második évének elején egy felkérést kaptam a Pannonhalmi Szemléltől, hogy készítsek a korábban elhunyt Tengelyi László életművéről egy rövidebb írást. E feladat elvégzése közben két dolog is világossá vált számomra. Egyrészt, minden korábbinál élesebben észleltem, hogy miként rendeződik Tengelyi életműve az engem is alapvetően izgató probléma a (tapasztalati) genesis kérdése köré. Másrészt, Tengelyi utolsó már csak német nyelven megjelent könyve, a *Welt und Unendlichkeit* olvasása során azt is megértettem, hogy a tapasztalat és nyelv között általam keresett kapcsolat megértésében a végtelen – Tengelyi által e műben vizsgált – fogalmának nélkülözhetetlen szerepe van. Ugyanekkor az is világossá vált számomra, hogy az általam keresett kapcsolatot valójában egy a végtelennel szoros kapcsolatban álló, ám annál alapvetőbb fogalom, a *progresszió* fogalma biztosítja. Ennek révén körvonalazódott bennem az előbbieken említett gondolat, hogy nyelv és tapasztalat között a gondolkodás közvetít. Egyrészt ugyanis – egy alapvetően kanti eredetű meglátás szerint – a gondolkodás (vagyis az ész által regulált értelem) maga progresszív jellegű, tehát szukcesszív szintézisekben zajlik, másrészt – ugyancsak Kant szerint – e struktúra a gondolkodás közvetítésével meghatározza magának a tapasztalatnak a szerkezetét is. Meglátásom szerint e kanti eredetű elképzelés egy új interpretációja teszi lehetővé, hogy kapcsolatot teremtsék nyelv és tapasztalat között, hiszen a nyelv alap szinten maga is szukcesszív természetű – ennyiben kapcsolódik a kanti értelemben felfogott gondolkodáshoz. Ugyanakkor ahhoz, hogy e szukcesszív szerkezet a tapasztalat egy olyan változatát is meghatározza, amelyben radikálisan új elemek bukkanhatnak fel, a progresszió egy olyan új fogalmát kellett kidolgoznom, amelyet Kant még nem ismerhetett. Ennek oka, hogy e fogalom a végtelen egy egészen új, Cantor által csak később felfedezett változatán alapul.

Ezen a ponton tehát elsőként a progresszió majd a cantori végtelen fogalmainak egy egészen új, fenomenológiai értelmezését kellett kialakítanom. E vizsgálódások során alapvetően szakítanom kellett a kortárs fenomenológia – elsősorban Marc Richir és Tengelyi – elképzeléseitől. Ennek elsődleges oka az, hogy ők a végtelennek nem az általam alkalmazott, úgynevezett ordinális, hanem annak kardinális fogalmára támaszkodtak, amely nem kapcsolható a progresszió fogalmához.

Ez a komplex elképzelést tehát annak nyomán körvonalazódott bennem, hogy egy rövidebb cikk megírásához át kellett tekintenem Tengelyi életművét. A cikk írásának melléktermékeként született egy hosszabb írás, amelyet elküldtem néhány kollégának. Javasataik alapján úgy tűnt, hogy hazánkban lenne igény Tengelyi életművének részletesebb megismerésére, ezért úgy döntöttem, hogy a készülő monográfiám első részében a tapasztalati genezisre vonatkozó – a projekthez is kapcsolódó – gondolati szálát kiemelve ezt a feladatot is elvégzem.

Ezek miatt tér el részben a pályázat során elkészült monográfia az eredetileg tervezettől. Összefoglalva: a könyv első részében a keletkezés fogalmának nézőpontjából áttekintem Tengelyi életművét. Itt külön kiemelem a nyelvre, a jelentésre és a kifejezés fogalmára vonatkozó, számomra és a projekt szempontjából is fontos elemeket. Ezt követően, az első rész második felében kifejtem a kritikát, amely arra vonatkozik, hogy miként értelmezi Tengelyi és Richir a genezis és a végtelen fogalmának kapcsolatát. A mű második részében elsőként kidolgozom a progresszió egy új fogalmát. Ez lehetővé teszi, hogy a gondolkodásról kialakított, és az egész újkor gondolkodását meghatározó, alapvetően karteziánus, illetve kanti elképzelést meghaladjam, továbbá, hogy kapcsolatot teremtsék nyelv és tapasztalat között (a nyelvre ebből adódó elképzelést azonban már egy később megírandó műben kell majd részletesen kidolgoznom). Az így körvonalazott progressziófogalom a monográfia utolsó két részében továbbvezet a Cantor által kidolgozott ordinális végtelen és a folytonosság fogalmainak egy fenomenológiai értelmezéséhez és megvilágítja e fogalmak szerepét a tapasztalati genezis folyamatában.

Elsősorban a fent említett, Tengelyi életművéhez kapcsolódó szál jelenléte miatt döntöttem úgy, hogy a monográfiát magyar nyelven írom meg. (Ez egy másik eltérés az eredeti tervhez képest.) Ehhez jött hozzá, hogy Alexander Schnell, aki Wuppertalban egy archívumot hozott létre Marc Richir és Tengelyi László műveinek, felajánlotta, hogy a kézirat elkészülte után támogatja annak német fordítását. (Ez még folyamatban van.)

2) A kutatáshoz kapcsolódóan az első évben (2018-19) még elsősorban az analitikus nyelvfilozófiához kapcsolódó, bevezető jellegű vizsgálódásokat végeztem el. Ennek eredményeit prezentáltam egy Athénban, illetve egy hazánkban tartott konferencián, valamint egy a Filozófiai Kollégium keretei között tartott előadásban. Ekkor két angol nyelvű („Normative Rationality”, „Phenomenology as Descriptive Psychology”) és egy magyar nyelvű tanulmányt („A metafizika és a végtelen”) publikáltam. Az előbbieket egyike még tisztán nyelvfilozófiai jellegű, az utóbbi, még korábban írt, most csupán újra publikált tanulmány a végtelen problémájával foglalkozik, amely téma később a jelen kutatás számára is központi jelentőségűvé vált.

A pályázat második évében (2019-2020) a megkezdődő covid-19 járvány miatt nem tudtam a további, tervezett külföldi konferenciákra, illetve tanulmányutakra kiutazni, s ez a projekt hivatalos befejezéséig (2021 szeptember) így is maradt. (A fennmaradó külföldi tanulmányutakat és előadásokat ezért az NKFIH engedélyével csak később, a 2022-2023-as évben teljesítettem.) E második évben kezdtem el a monográfia korábban ismertetett új témájával, a progresszió fogalmának fenomenológiai értelmezésével foglalkozni. Ehhez fel kellett dolgoznom például Richard Dedekind, Gottlob Frege és Giuseppe Peano idevágó munkáit. Ekkor publikáltam a már korábban említett tanulmányt is Tengelyi László filozófiájáról. („Az élettörténet mint sorsesemény”)

A harmadik évben (2020-2021) részt vettem egy az előző évről ekkorra áthelyezett, eredetileg Kolozsvárra szervezett konferencián (ez végül még ekkor is online lett megtartva). Az itt tartott előadás alapján publikáltam egy a fenomenológiai idő struktúrájáról szóló tanulmányt („A tapasztalt idő komplexitása”), amely szoros kapcsolatban áll a „kifejezés” fogalmának azzal a problémájával, amelynek modelljét az általam kidolgozott progressziófogalomra támaszkodva igyekeztem megadni. Ekkor fejeztem be a könyvkéziratnak a végtelennel foglalkozó részét. Ehhez részletesen át kellett tekintenem Georg Cantor és Neumann János halmazelméleti munkáit. Ekkor vált világossá számomra az is, hogy szükséges lesz még egy rész, amely kapcsolatot teremt a kidolgozott progressziófogalom és a folytonosság fogalma között, hiszen amíg a nyelv már első pillanatra is értelmezhető a szukcesszió fogalmára támaszkodva, addig a tapasztalat alapvetően folytonos. (Másképpen ezen a ponton bizonyos okok miatt nem támaszkodhattam a tapasztalat és a szukcesszív módon zajló gondolkodás kapcsolatának arra a spekulatív modelljére, amelyet Kant dolgozott ki *A tiszta ész kritikájában*). Ebben az évben közölt a Magyar Filozófiai Szemle egy vitasorozatot a korábbi könyvemről, aminek keretében én is publikáltam egy ehhez kapcsolódó vitairatot („Válaszaim”).

A projekt meghosszabbításából adódó, 2021 októberétől mostanáig tartó időszakban a korábban említett, folytonossággal foglalkozó rész megírásával befejeztem a könyvkéziratot, és megírtam három további tanulmányt (két angol és egy magyar nyelvűt), valamint felhasználtam a projektből a járvánnyal járó lezárások miatt megmaradt, utazásra fordítható összeget (erre az időszakra ösztöndíjat már nem kaptam). 2022 augusztusában Konstanzban, Leon Horstennél voltam tanulmányúton. Ennek eredményeként meghívott, hogy novemberben tartsak az egyetem általa vezetett és a halmazelmélet filozófiájával foglalkozó kutatócsoportjában egy előadást a progresszió és a végtelen kapcsolatáról. (<https://www.philosophie.uni-konstanz.de/en/aq-leon-horsten/events/doctoral-colloquium/> Ld. 2022/23 winter, week 4.) Az előadás szövege alapján írtam egy „Progression and Infinity” c. angol nyelvű tanulmányt, amelyet most fejeztem be, de még nem küldtem el publikálásra. Ezen felül, a további közös munka reményében, mint befogadó megpályázott számomra egy Humboldt ösztöndíjat az Universität Konstanz filozófia tanszékére. 2023 márciusában Inga Römer meghívására előadást tartottam a Grenoble-ban az Université Grenoble Alpes-on. (<https://iphig.univ-grenoble-alpes.fr/fr/actualites/infinity-experience>)) Inga Römer kérésére egy az előadás alapján megírt cikket („The Infinity of Experience”) az általa is szerkesztett *Phänomenologische Forschungen* számára fogom elküldeni. Az előadást követően három

napos tanulmányúton voltam Marseille-ben, ahol az elkészült könyvkéziratomban egyes részleteit John Évával tudtam megbeszélni. (Az időközben megugrott infláció miatt a tervezett harmadik tanulmányútra már nem maradt pénz a pályázat költségvetéséből.) Ebben az időszakban kértek fel plenáris előadónak is az ELTE Filozófia Intézete és a Magyar Fenomenológiai Egyesület által közösen szervezett “A tudat aspektusai” című éves konferenciájára. (<https://www.btk.elte.hu/content/a-tudat-aspektusai.e.5449> ) Az itt tartott és “A tudat eklipszise” címet viselő előadásomat kibővítve írtam meg a korábban említett, “Ami végtelen és ami nem” című magyar nyelvű hosszabb tanulmányt, melyet a napokban fogok a Magyar Filozófiai Szemle számára elküldeni.